

Dialog- och diskussionssamhällen **Socialt entreprenörskap och IKT för en alternativ samhällsform**

Claus Persson, Lunds Universitet

Dialogue is primarily related to the interaction forms of community and to consensus between community actors. Discussion is by analogy related to a problem-solving environment interaction, where the goal is to combine efforts to obtain a solution. The analysis also introduces the concept of a duel to illustrate how a dialogue and/or discussion can escalate into an arena-like interaction form of winners and losers. Within the framework of philosophy of communication and systems, the article points to the need for standards and regulatory mechanisms to orient players in a social system and thereby to strengthen their sense of identity. This can be applied in a social practice in order to achieve unity between the actors and actions in accordance with an overall meaningful and valuable orientation. The article advocates a form of society, where ICT (Information and Communication Technology) is used to obtain care and responsibility in open dialogue and discussion between citizens and community representatives.

Keywords: action, activity theory, artefacts, communities, dialogue

Inom det samhällsvetenskapliga området behövs mer kunskap om den moderna datorteknikens inverkan på relationerna mellan mikro- och makronivåer i organisationer och samhälle (Castells 2000; Walsham 2001). I dagens samhälle tenderar nämligen datorteknik att upplösa

traditionella interaktionssätt på och mellan olika organisationsnivåer i de sociala systemen, såväl inom samhällsliv och kommersiella företag. Dator-tekniken medför i stället att nya relationsformer är möjliga – och i många fall redan förverkligade – på både mikro- och makronivå inom ett socialt system.

Grundperspektivet i artikeln är en systemteoretisk förståelse på problematiken att utveckla en IKT-artefakt (informations- och kommunikationsteknologi) för e-demokrati och e-deltagande i en komplex och variationsrik social kontext. Dessutom lyser socialt lärande, socioindividuell etik och sociotekniskt entreprenörskap fram som centrala perspektiv och kunskapsintressen. Dessa perspektiv utgör den teoretiska bakgrunden i artikeln för att undersöka och förstå problem och möjligheter med att utveckla och upprätthålla en IKT-buren miljö som en socioindividuell förstärkande faktor i ett demokratiskt samhälle.

Tillvaron för individer, organisationer och samhälle har alltså radikalt förändrats genom informationsteknologins inverkan på vardagsliv, arbete och samhällsfunktioner. Castells (1998a) pekar på hur denna inverkan kan härledas till informationsteknologins specifika kännetecken och logik. Castells betecknar IKT:s dramatiska inverkan i termer av paradigmskifte. I det nya paradigmet ställs individer och verksamheter inför utmaningen att förhålla sig till ett antal teknologiska kännemärken:

1. att teknologin *driver fram* information,
2. att teknologin *genomsyrar* användarmiljöerna,
3. att teknologin *följer en logik* mot exponentiellt växande nytta/värde och nätverksnoder,
4. att IKT har ett drag av nätverksrelaterad *flexibilitet*, samt
5. att IKT-formen tenderar att *konvergera till ett starkt integrerat system* genom en inneboende process av konkurrens mellan kommunicerade budskap.

Dessa kännemärken kompletterar Castells (1998a) med begreppen *flödesrum* och *tidlös tid*, vilka står som motpoler till tidigare samhällsparadigms

bundenhet till lokala platser (platsrummet) och en tillvaro med aktiviteter historiskt fördelade över tidsintervall.

Castells (2000) menar att en omfattande IKT-användning leder till upplösning av tids- och rumsorienterade kulturella värden i samhället. I det digitalt medierade nätverkssamhället ställs individer, verksamheter och samhälle i stället inför uppgiften att flexibelt navigera sin existens till en optimal vinnarposition i ett landskap som saknar gränser för rum och tid. Detta digitalt medierade samt rums- och tidsupplösta landskap domineras av en uppsjö möjligheter för sina besökare och användare att förverkliga jag-centrerade behov, vilket emellertid inverkar negativt på en medborgarattityd för ansvarstagande av kollektiva värden (Castells 1998a, 1998b).

I nätverkssamhället kommer alltså medborgarnas identiteter i hög grad att bestämmas av deras erfarenhetsrelationer i digitalt medierade nätverk. Detta ser Castells i grunden som positivt, förutsatt att nätverkssamhällets aktörer agerar utifrån demokratiska värden i sina nätverksrelationer. Castells pekar samtidigt på det stora behovet av att ersätta yttre institutioner och strukturer för socialisering av identitetsskapande normer – som successivt raderas av nätverkssamhällets identitetspåverkande erfarenheter och relationer – med något annat som kan fylla en motsvarande funktion. Castells resonemang visar på ett behov av normimpregnerade processer till stöd för både IKT-baserad interaktion och demokrati- & samhällsförstärkande strukturer, vilket också är ett huvudtema i den här artikeln.

Kommunikation, diskurs och aktivitet

Den sociala strukturen i ett socialt system är möjlig att förändra – i alla fall rent tankemässigt – så att makronivån bättre tillgodoser mikroplanets potential för ökat inflytande i en datorförmedlad kommunikation mellan den stora massan av vanliga organisationsmedlemmar och deras utsedda organisationsföreträdare (Giddens 1979, 1984; Habermas 1996). Det är särskilt intressant att utforska den problematik, som ett sådant utvecklings- och förändringsarbete ställs inför i ett socialt system, vars bärande idé är

medlemmarnas inflytande för en demokratisk utveckling av systemet som helhet. Studier och analyser av en kombinerad mikrodriven och makroinitierad process – för ett sådant demokratiförstärkande syfte – kan resultera i viktiga kunskapsbidrag om problematiken att uppnå ökat medborgarinflytande i samhället med hjälp av datorer i olika sociotekniska arrangemang (Castells 2000; Walsham 2001).

En organisations diskurs är ett resultat av att dess medlemmar sinsemellan utbyter erfarenheter och synpunkter – kommunicerar – om den verksamhet man delar med andra. Inom aktivitetsteorin (Engeström 1999) är en diskurs – baserad på organisationsmedlemmars kommunikation – ett (i) objekt som är ömsesidigt beroende av andra centrala komponenter inom ett aktivitetssystem, nämligen till: (ii) subjekten (medlemmarna), (ii) kulturförmedlande artefakter och (iii) gemenskapen i en organiserad verksamhet, 'community' (Engeström 2001).

Aktivitetsteorins begrepp och kännetecken är intressanta att överväga i en förändringsprocess baserad på kommunikation och diskurs. Engeström (1999, 2001) lyfter särskilt fram vikten av en relevant arbetsfördelning som samordnar verksamhetens resurser till att transformera diskursen/objektet i enlighet med aktivitetssystemets målsättning. Dessutom är den ömsesidiga regleringen ('rules') av subjekt och verksamhet samt medlemmarnas uppsättning artefakter (verktyg, kulturbetingade beteenden mm) fundamentala för en ändamålsenlig hantering av aktivitetssystemets objekt. Med ett sådant perspektiv på diskurs och kommunikation vill Engeström (1999) fästa uppmärksamheten på, att en diskurs är en väsentlig komponent i ett organiserat förändringsarbete. Detta sätter fokus på själva diskursen som det centrala objektet och på betydelsen av relevant arbetsfördelning i en förändringsprocess, som syftar till aktiva insatser för en demokratiförstärkande och digitalt medierad dialog och diskussion i en samhällskontext.

Lärande kommunikation och meningsfull identitet

En demokratiförstärkande kommunikationsform kännetecknas av en utbredd upplevelse av samhörighet kring det sociala sammanhang, som kommunikationen fokuserar på, samt av att de medverkande kommunicerande aktörerna upptäcker och upplever en personlig meningsfylld uppgift. En sådan kommunikation märks på ett engagerat ansvar för att uppnå individuell betydelse i den gemensamma mening, som den kommunikativa samhörigheten uppenbarar. Både teorin för socialt lärande (Wenger 1997) och sociokulturellt lärande (Säljö 2000) kan tillämpas på sociotekniska arrangemang, som genom ändamålsenlig 'lärande' kommunikation syftar till ett ökat individuellt och gemensamt meningsinnehåll i en social kontext.

Lärande kommunikation – med meningsskapande mål på såväl individuell som socialt aggregerad nivå – är i linje med det existentiella förhållningssätt, som Kierkegaard (1964), Sartre (1970) och Buber (1994, 1995, 1993, 1997) framhåller. Det stämmer även väl in med ett aktionsorienterat och kritiskt forskningsintresse för socioindividuell frigörelse genom ett upplyst och kompetent medborgarinflytande över samhällets utveckling (Himmelstrand 1982; Habermas 1996, 2003).

Denna syn på kommunikation har tydliga kopplingar till teorin om symbolisk interaktionism. Stryker (1992) framhåller t.ex. reciprocitetens betydelse i den symboliska interaktionen mellan 'self' och 'society' – nämligen det faktum att både personer och sociala strukturer skapas genom interaktioner. Synsättet stämmer även in på Giddens 'structuration theory' – jmf dualiteten mellan 'structure' och 'action' – och svarar också mot Habermas (1996) föreställning om den kommunikativa rationalitetens potential för frigörelse av underprivilegierade. Detta innebär att sociala strukturer kan förändras genom samordnad ändring av personliga interaktionsmönster. Stryker hävdar att sociala strukturer kontinuerligt bryter samman och konstrueras igen i en konstruktionsprocess, där förhandling är nyckeln. (Stryker 1992)

Även Engeström & Sannino (2011) lyfter fram att en verksamhets utveckling i hög grad beror av dess förmåga att kreativt hantera inre motsättningar i sitt aktivitetssystem. De identifierar särskilt följande fyra indikatorer på förekomsten av motsättningar ('internal contradictions') inom en verksamhet: dilemman, konflikter, kritiska konflikter samt dubbelbindningar. Enligt Engeström & Sannino är dubbelbindning en typ av motsättning som med fördel hanteras med ett kreativt nytt verksamhetstillstånd som går utöver – och därmed upphäver – tidigare oförenliga tillstånd i ett aktivitetssystem. En öppen och diskursiv verksamhetsmiljö med inslag av meningsskapande förhandling är en möjlig väg att uppenbara och kreativt lösa en dubbelbindning.

Med en sådan ansats i artikeln riktas det analytiska intresset på de sociala och individuella aspekternas inverkan på utsikterna att med hjälp av en IKT-artefakt uppnå meningsfulla och fruktbara åsiktsutbyten – lärande kommunikation – i en social kontext.

Dialog- och handlingsgemenskap, sociala individer och kollektiv välfärd

I Castells (1998b) analys över relationen mellan nätverkssamhället och individ(er) är nätverksformen möjlig att fylla med konkurrerande innehåll, nämligen med nätverksåtkomliga projekt, som attraherar besökare och användare att engagera sig för ett samhällsliv befolkat av sociala individer villiga till diskurs och aktioner för kollektiva ideal.

Castells (1998a, 1998b) grundar sitt resonemang på att nätverkssamhället uppvisar en mängd motståndsrörelser som envist värnar om traditionella värden och som motsätter sig att upplösas under trycket av nätverkssamhällets konvergerande konformism. Dessa motståndsrörelser spänner över ett brett ideologiskt spektrum, från ojämlika och förtryckande strukturinslag till samhällsstrukturer baserade på ideal om demokrati, jämlikhet och rättvisa. Identitetsprojekten i nätverkssamhället är beroende av agenter med förmåga att ge innehåll, röst och form åt sina respektive projekt. Castells (1998b) kallar det första agentslaget för

profeter på grund av deras funktion och roll som symbolbärare för den diskurs och de artefakter som utgör projektets kulturidentifierande symboler. Den andra huvudagenten är en nätverksstrukturerad och decentraliserad form för organisation av sociala rörelser, som syftar till intervention och spridning av sin kulturella idévärld i olika aktörmiljöer. Castells resonemang baseras på hans föreställning, att makten i nätverks-samhället inte längre är koncentrerad till institutioner, organisationer eller symbolreglerare. Den är i stället utspridd i vidsträckta nätverk av pengar, makt, information och bilder, som cirkulerar och omvandlas i ett system av föränderliga mönster. Eller med Castells egna ord:

Den nya makten ligger i de informationskoder och representerade bilder kring vilka samhällena organiserar sina institutioner, och kring vilka människorna bygger sitt liv och avgör sitt beteende. Platsen för denna makt är människornas inre. (Castells 1998b, 368)

I detta sammanhang är begreppen dialog och gemenskap centrala. Dialog står här för samtal om varandras situationer och upplevelser avseende välfärd och välmående. Det sista ledet i denna uttolkning av dialogbegreppet innebär, att dialogen ska resultera i positiva konsekvenser för varandras tillvaro. Detta är relaterat till framväxt och upprätthållande av en gemenskap av interagerande jämlika aktörer, som handlar till varandras ömsesidiga förmån. Dialog, handling och gemenskap blir med en sådan definition symbiotiska begrepp, som kan uttryckas med det kombinerade begreppet *dialog- och handlingsgemenskap*.

I en förändringsprocess för ökad gemenskap bildar dialog och handling en dualitet. Dialog och handling är nämligen två kompletterande och sinsemellan beroende aktivitetsslag, som ömsesidigt bidrar till ett aktivitetssystemets organisation, gemenskap och successiva förändring. I ett sådant aktivitetssystem är diskursen ett dynamiskt objekt. Det representerar systemets målsättning och föränderliga historia samt initierar – utifrån denna historia och målsättning – en kontinuitet av dialog och handling

hos systemets aktörer (subjekt). Dessa dialoginsatser och handlingar av systemets subjekt syftar till att uppnå aktivitetssystemets mål och ideal. (Engeström 1999).

Ett socialt system är emellertid sammansatt av delsystem. Det övergripande sociala systemet är således ett sammansatt aktivitetssystem, där varje delsystem bidrar till ett komplext objekt för helheten. Detta sker genom de gränssnitt och gränzoner, som aktiverar varje delsystems tolkning och hantering av sitt eget och andra delsystems objektvarianter.

Under gynnsamma villkor kan interna motsättningar inom och mellan delsystemen leda till en positiv och expansiv utveckling av delsystemen och systemet i sin helhet. Detta sker som processer av kreativt lärande (Engeström 1999), där potentiellt upplösande motsättningar transformeras till nya och förenliga identitetsinslag för aktivitetssystemets berörda subjekt och delsystem. Ett sådant kreativt lärande beskriver Engeström (1999) som ett cykliskt förlopp enligt följande: inledande ifrågasättanden fördjupas till interna motsättningar av typen dubbelbindning. Dessa följs upp av kreativa aktioner för att utveckla en ny lösningsmodell. Den nya modellen implementeras under visst internt motstånd och accepteras efterhand även av övriga berörda genom deras reflektioner och inordning. Hanteringen av de avslutande två motsättningslagen fullbordar den kreativa lärandeprocessen och konsoliderar därmed en ny eller förändrad praktik.

De teoretiska begreppen och resonemangen hittills i analysen kan illustreras med erfarenheterna från forskningsprojektet *Lindeborg på nätet* (Persson 2008, 9–27). Detta projekt bedrevs som ett aktionsorienterat forskningsarbete i Malmöstadsdelen Lindeborg under åren 2000–2005. Projektet hade två viktiga målgrupper. Den ena målgruppen bestod av representationsgrupper – valda företrädare i bostadsområdets bostadsrättsföreningar – och den andra av de boende i dessa föreningar. Projektet antog formen av ett socialt entreprenörskap under ledning av en områdesanknuten aktionsgrupp. Denna var pådrivande för målet att med hjälp av en anpassad IKT-applikation öka graden av dialog och

diskussion mellan de båda målgrupperna i boende- och områdesfrågor. Den övergripande visionen var att utveckla en praktik – en dialog- och diskussionsbaserad demokratisk gemenskap och dito 'verkstad' för angelägna konkreta insatser i området – och att denna praktik successivt skulle ta form av en social strukturkomponent för de båda målgrupperna. På det kollektiva planet konkretiserades denna vision avseende praktik (gemenskap och verkstad) i termer av ett partnerskap – informellt eller formellt – mellan aktionsgruppen, de valda boendeföreträdarna, och områdets boende. Detta partnerskap syftade till att främja de boendes upplevelse av delaktighet och inflytande över sitt lokala sociala sammanhang. På det individuella planet betonades vikten av att individuellt bidra med konkreta insatser för att förverkliga ett sådant partnerskap.

Att tillgodose öppenhet och jämlikhet i en diskussion – såväl reell som virtuell (IKT-medierad) – är grundläggande förutsättningar för att realisera en form av frambeskrivet handlingsgemenskap. Att uppnå en kritisk massa av väljare och valda företrädare i öppna och jämlika dialog- och diskussionsmöten är ett annat avgörande villkor. Med kritisk massa menas här ett tillräckligt antal diskutanter för att skapa en opinionsmässig folklig effekt utifrån diskuterandet. Erfarenheterna från forskningsprojektet *Lindeborg på nätet* resulterade i nedanstående lista av aspekter att beakta för en socioteknisk process, som syftar till en öppen och jämlik dialog i en kritisk massa av deltagare till och kring en understödjande IKT-applikation (Persson 2008, 198–200).

- att det finns ett tydligt stöd från berörda representationsmiljöer, dvs att valda företrädare upplever ett engagerat medansvar för att realisera en komplementär och IKT-baserad infrastruktur, som ökar den demokratiska interaktionen mellan väljare och dem själva i deras roll som valda representanter;
- att det finns en 'back office'-organisation med tillräckliga resurser av olika slag (mentala, sociala och reella) samt med en tydlig vision

och strategi att administrera och driva den IKT-baserade infrastrukturen som ett sociokulturellt partnerskap;

- att den datatekniska lösningen och det sociokulturella förändringskonceptet utarbetas och presenteras av någon eller några initiala förändringsagenter såsom ett i hög grad färdigt koncept; dvs som ett sociokulturellt arrangemang färdigt att befolkas och brukas av såväl interna aktörer i 'back office'-organisationen, externa medaktörer i de berörda representationsmiljöerna och den stora gruppen vanliga forumanvändare;
- att det sociokulturella förändringskonceptet och infrastrukturen marknadsförs i samverkan med berörda nyckelaktörer och partners i kanaler, som kan ge maximalt utfall avseende kritisk massa av användare;
- att det finns en väl fungerande dialog- och diskussionsmoderator med förmåga och kompetens att initiera och upprätthålla forumsamtalen, så att dessa får karaktär av dialog och diskussion; dvs att interaktionerna balanserar mellan vi-skapande dialoger och problemlösande diskussioner och inte går över i konfliktladdade dueller, som befäster 'den andre' som en motspelare att besegra på en spelplan (arena);
- att den datatekniska lösningen understödjer öppna och jämlika dialoger och diskussioner. Detta kan innebära, att en datateknisk lösning bör göra det möjligt för vanligt folk att vara forumdiskutanter med användarnamn som ger anonymitetsskydd men som samtidigt möjliggör att följa upp användarregistreringar och foruminlägg för att motverka dubbelregistrering och organiserad lobbying. En sådan datateknisk lösning måste medge verifiering av användarnas identitet och vid behov möjliggöra att ta bort en användarregistrering. Verifiering och kontroll av registrerade forumanvändare kan, beroende på omständigheterna, göras endera generellt, slumpmässigt eller på förekommen anledning.

Den teoretiska och praktikbaserade kunskapsmängden visar att det behövs ett normerande fält med kraftfullt orienterande värden. Detta behövs för att matcha, balansera och bryta en distanserad och jag-fokuserad expertattityd med en du- och vi-präglad attityd till både rollen som medborgare och folkrepresentant.

Dialogbaserad gemenskap – teoretiska reflektioner och praktisk konsekvens

Gemenskap kräver möten, där deltagarna samlas och samfällt orienterar sig mot ett värdeimpregnerat NÅGOT, där detta NÅGOT är det sammanbindande målet och medlet för deltagarna i gemenskapen. Detta innebär att deltagarnas fantasier om processen och om den egna rollen däri är väldigt avgörande för resp. nyckelaktörs och deltagares förhållningssätt. Detta medför att det kan vara möjligt att skapa och underhålla en gemenskap av nyckelaktörer och deltagare kring ett sociotekniskt förändringsarbete – nämligen om dessa har någorlunda samstämmiga föreställningar, fantasier eller förhoppningsvis rationellt grundade idéer om processens högre menings- och värdesyftande domän, samt om sådana sammanfallande föreställningar motsvarar något oundgängligt i den egna personligheten. Detta resonemang stämmer även väl in med aktivitetsteorin, nämligen att subjekt och organisation (gemenskap) förenas genom en förhållandevis samordnad förståelse och inlevelse för det aktivitetssystem dessa igår i. En sådan initial inordning kan väsentligt underlätta ett förändringsarbete (Engeström 1999) för att utveckla en ny eller annorlunda praktik, som mer ändamålsenligt svarar mot systemets vision och mål.

I en process för e-demokrati kan det gemensamma hägrande NÅGOT uttryckas på följande sätt: 'Att utveckla och använda IKT-forum som en brygga över från traditionell distanserad representativ demokrati till en jämlik och vardaglig praktik av dialog- och diskussionsbaserad medborgarpåverkan'. Detta stämmer överens med en sociokulturell resp. kritisk sociologisk forskningssyn på lärande och fostrande samtal, nämligen som

medel för en mer jämlik samhällsutveckling baserad på kommunikativ rationalitet och normerande värdefält.

De rationella och känslomässiga elementen är centrala i en sådan målbild. En ytterligare reflektion är, att det rationella respektive känslomässiga förhållningssättet i varierande grad kompletteras med ett illusionistiskt förhållningssätt. Rationellt vetande och övervägande respektive känslomässigt engagemang kompletteras nämligen med en föränderlig uppsättning 'trossatser' avseende den sociala interaktionsprocessen – målbild, process och produkt – för nyckelaktörerna att förhålla sig till.

Detta får stöd av Winnicotts teori om att graden av tillhörighet till den reella respektive illusionistiska (känslodominerade) världen kan förklara olika sociopsykologiska företeelser. Winnicott menar nämligen att illusioner fyller en viktig funktion i våra vuxenliv. Hans forskning visar att begreppet illusion täcker in området mellan en egocentrerad upplevelse och förståelse av världen och ett varseblivande av världen som fristående från en själv. För vuxna och barn fungerar övergångsobjekt som legitima 'föremål'. De är nämligen i stor utsträckning accepterade av omgivande kultur, samhälle samt föräldrar. Övergångsobjektens främsta uppgift är att tillgodose våra behov av tillit och bestående bindning till en värld som objektivt betraktad är funktionellt oberoende av vår existens. Illusioner är alltså den känsla och upplevelse av djupare mening och personlig delaktighet i världen som vi lägger i materiella ting, sociala företeelser, ideal mm. (Winnicott 2003, 30–38)

Den illusionistiska världen har således stor betydelse i våra sociala och individuella sammanhang. Enligt Winnicott (1993) kan en obalans i vår upplevelse av tillhörighet till den reella och till den illusionistiska världen – dvs ett överskott eller underskott på någon av världarna – bidra till att förklara olika sociopsykologiska fenomen och situationer på grupp- eller individnivå. En slutsats blir, att 'gemensamma' övergångsobjekt (illusioner) – t.ex. ett samhälleligt eller socialt förändringsideal – kan fungera som kraftfulla samordnare i ett socialt entreprenörskap.

Det här resonemanget har påvisat behovet av ett sociopsykologiskt och etiskt perspektiv för en djupare och mer relevant förståelse av ett socialt förändringsarbete. Den idémässiga ansatsen bör vara att analysera och förstå 'vardagslivets enkelhet' som en komplexitet av sammanvävda socioindividuella, sociostrukturella, kulturella, etiska och tekniska faktorer. Det vardagliga livet kännetecknas, som framgått, inte enbart av rationella överväganden. I det vardagliga handlandet är vi inte alltid medvetna om orsakssamband och konsekvenser. Detta brukar förklaras av att vi socialiseras till ett förhållandevis oreflekterat handlande i välbekanta situationer. Beroende på situation och person kan det även förekomma känslostyrda vardagsbeteenden, dvs som en följd av vår upplevelse av 'rätt' eller 'fel'.

I ett sociokulturellt och sociopsykologiskt syftande förändringsarbete är det viktigt att samtidigt skapa, vidareutveckla och underhålla illusion och realia som ömsesidigt beroende komponenter. Ett sådant förändringsarbete kan vinna på att inte exponera eller manifesteras det nödvändiga känslomässiga engagemanget som en explicit komponent i förändringsarbetet. Vårt känslomässiga engagemang är nämligen i hög grad redan uppbundet av illusioner, trosföreställningar och förväntningar till våra invanda kulturella sammanhang samt av vår upptagenhet av den konkreta vardagliga verkligheten. Det känslomässiga engagemanget bör finnas från starten i ett förändringsarbete – i form av nyckelaktörernas och deltagarnas gemensamma upplevelse av personlig hängivenhet till förändringsarbetets illusionsvärld; nämligen till dess vision, mål samt sociokulturella och sociopsykologiska former och innehåll. Det önskvärda initiala engagemanget omfattar också reella och handlingsinriktade aspekter – i form av nyckelaktörernas och deltagarnas förståelse och upplevelse av det sociala förändringsarbetets reella värld, dvs avseende krav, uppgifter och roller att fullgöra.

Ett socialt förändringsarbete med en uttalad etik- och moralpåbjudande inriktning löper betydande risker att avledas p.g.a. antingen nyckelaktörers och deltagares känsloladdade aktiva motstånd eller okänsliga (känslökalla) undandragande. Ett socialt förändringsarbete bör därför

grundas på en noggrann analys och värdering av de tilltänkta aktörernas potential för ett känslomässigt engagemang, som korresponderar mot förändringsarbetets illusioner och realia av konkreta vardagshandlingar och roller. Samt att det krävs ett fortlöpande illusions- och realiabaserat engagemang hos aktörerna för att underhålla och vidareutveckla det sociala förändringsarbetet som en gemensam och individuell tillhörighet till en historia av både rationell mening och känslofyllda upplevelser. Detta är i överensstämmelse med det sociala kommunikationsperspektivet; nämligen om vikten av att 'ta den andres perspektiv' – enligt teorin för symbolisk interaktion – för att uppnå en menings- och inlevelsefull interpersonell kommunikation baserad på ömsesidighet.

Den hittills förda analysen visar på en etisk dimension i begreppet och fenomenet dialoggemenskap; nämligen på en dialoggemenskaps potential att utveckla och underhålla vår upplevelse av att tillgodose djupa personliga värden i en gemenskap baserad på dialog med andra. Denna aspekt är även kunskapsfilosofisk, eftersom den berör de 'legitima' anspråk på sanning (mening) – i betydelsen 'norm' för enskilda personers och gemenskapens förhållningssätt och beteende – som kan utvecklas inom ramen för en sådan dialoggemenskap. Det kan vara relevant att ytterligare belysa begreppet och fenomenet dialoggemenskap utifrån ett sådant värde- och kunskapsfilosofiskt perspektiv. Här kommer därför några belysande citat från Karl-Otto Apel (1990) ur dennes bok *Etik och kommunikation*. Apels analys syftar till att klargöra de kommunikativa villkoren för det mänskliga samhället att överleva som ett självhävdande system.

Själva meningen med den moraliska argumentationen kunde formuleras som – den inte precis nya – principen, att alla mänskliga behov – i egen- skap av virtuella anspråk, vilka genom argumentation kan bringas i överensstämmelse med alla andras behov – bör göras till en angelägenhet för kommunikationsgemenskapen. Därmed tror jag att vi skisserat grund- principen för en kommunikationsetik, en princip som samtidigt erbjuder

den grundval för en etik för demokratisk viljebildning genom överenskommelse ('konvention') som vi inledningsvis saknade. Den skisserade grundnormen vinner inte sin bindande karaktär endast i kraft av det faktiska erkännandet från dem som ingår överenskommelsen ('kontraktmodellen'), utan genom att den förpliktar alla, som genom socialisationsprocessen uppnått 'kommunikativ kompetens', att i varje angelägenhet som berör andras intressen (de virtuella anspråken) eftersträva en överenskommelse genom solidarisk viljebildning. Dessutom är det endast denna grundnorm – och inte t ex det faktum att en viss överenskommelse ingåtts – som garanterar att de enskilda normenliga överenskommelserna är moraliskt bindande. (Apel 1990, 81–82)

Ur detta (implicita) krav på all filosofisk argumentation kan man, enligt min mening, härleda två grundläggande regulativa principer för alla människors långsiktiga moraliska handlingsstrategi. För det första måste det i allt görande och låtande handla om att säkerställa den mänskliga artens överlevnad som en reell kommunikationsgemenskap. För det andra handlar det om att förverkliga den ideala kommunikationsgemenskapen i den reella. Det första målet är en nödvändig förutsättning för det andra; och detta ger i sin tur det första dess mening – den mening som redan är föregripen med varje argument. (Apel 1990, 87)

Överlevnadsstrategin får sin mening genom en långsiktig emancipationsstrategi. (Apel 1990, 88)

Vår upplevelse av nytta och mening är av avgörande betydelse för att engagerat och aktivt medverka i sociala system och processer. Att delta och medverka i ett socialt sammanhang innebär ofrånkomligt att komma i kontakt med åtminstone två kvalitativt olika upplevelsevärldar avseende nytta och mening. Det sociala systemet eller processen påverkar nämligen dels vårt själv på ett personligt/subjektivt 'berörande' plan och dels vår uppfattning om vår egen och andras upplevelse av det sociala systemet

eller processen som en mellanmänsklig (och kanske även i vissa fall 'övermänsklig') social aggregering.

En reflektion kring detta är att ett socialt sammanhang kan bedömas kvalitativt utifrån dess förmåga till samtidig berörande bekräftelse av den individuella och sociala komponenten i våra socioindividuella själv. Sådana kvalitativa bedömningar utgör faktiskt det socioindividuella självets modus operandi. Vår förståelse av det sociala systemets eller processens nytta och mening och vår upplevelse av personligt utbyte är nämligen avgörande för vårt engagemang och vår vilja att aktivt delta och medverka i sociala system eller processer.

Med det socioindividuella självets modus operandi avses en personlig menings- och värdeskapande funktion hos den sociala individen i spelet mellan denna sociala individ och den verklighet, som det sociala interaktionsmönstret med andra utgör. De teoretiska och praktiska implikationerna – på det sociostrukturella planet – av en sådan socioindividuell funktion är betydande. Dörren öppnas nämligen till ett annat perspektiv att förstå sociala system och processer i termer av menings- och värdeskapande sociala strukturer. Att aktivera de sociala deltagarnas socioindividuella modus operandi blir i så fall i själva verket en huvuduppgift för varje socialt system eller process. Detta påverkar vår föreställning om, vad som är viktigt att tillgodose vid design, tillkomst, utveckling och underhåll av sociala strukturer, som har en legitimitet i kvalitén av att fungera socioindividuellt berörande.

Analysen pekar på vikten av att praktisera ett socialt entreprenörskap som ett sociokulturellt och socialt lärande (Säljö 2000; Wenger 1997). Den pedagogiska och organisatoriska uppgiften i detta entreprenörskap har fokus på varje deltagares upplevelse av rationell och existentiell mening som social individ. De individuella respektive sociala och kollektiva aspekterna innebär att normer och värden bör vara av ett slag som vägleder handlingar och diskurs i riktning mot ett ideal av meningsfull gemenskap.

Vikten av att organisera samhällsstrukturer som förverkligar våra socioindividuella jag (eller själv) kan belysas med Fromms (1982) analys

av personlighetsutvecklingens beroende av 'positiva frihetsupplevelser' inom en social kontext. Fromm pekar på, hur etablerade föreställningar i ett samhälle kan verka hämmande på vår förmåga att tänka och känna som fria individer. Ett förverkligande av det egna jaget

...måste ske inte bara genom tänkandet utan genom ett förverkligande av personligheten i dess helhet, genom att den får ge aktivt uttryck åt sina emotionella och intellektuella möjligheter. Positiv frihet består med andra ord i den totala integrerade personlighetens självverksamhet. (Fromm 1982, 191–192)

Fromm menar att en sådan frihet för människan kräver samhällsstrukturer som initierar och upprätthåller en utbredd tro på ett livs- och sanningsinnehåll, som förverkligar vårt individuella jag.

Ett datorbaserat dialog- och diskussionsforum är inte enbart en teknisk angelägenhet. Resonemanget i den här artikeln lyfter i stället fram de sociala faktorernas stora betydelse, både på den individuella aktörsnivån och på den gruppreglerande strukturella nivån. Denna slutsats svarar väl mot att utforska socioindividuella och sociostrukturella aspekters inverkan på utsikterna att utveckla och upprätthålla en datorunderstödd miljö för publik dialog och diskussion.

Slutsatsen blir att en IKT-applikation, som syftar till att bli ett ändamålsenligt stöd för en reell social praktik, måste utvecklas och drivas utifrån riktlinjer, som beaktar relevanta sociala aspekter. Detta stämmer väl in på vedertagen kunskap inom informatikområdet, nämligen om vikten av att transformera väsentliga faktorer i verksamhetsmiljön till komponenter, relationer och egenskaper i det kombinerade produkt- och processresultat, som ett informationssystem i praktiken utgör.

Dialog- och diskussionssamhällen – en alternativ samhällsform

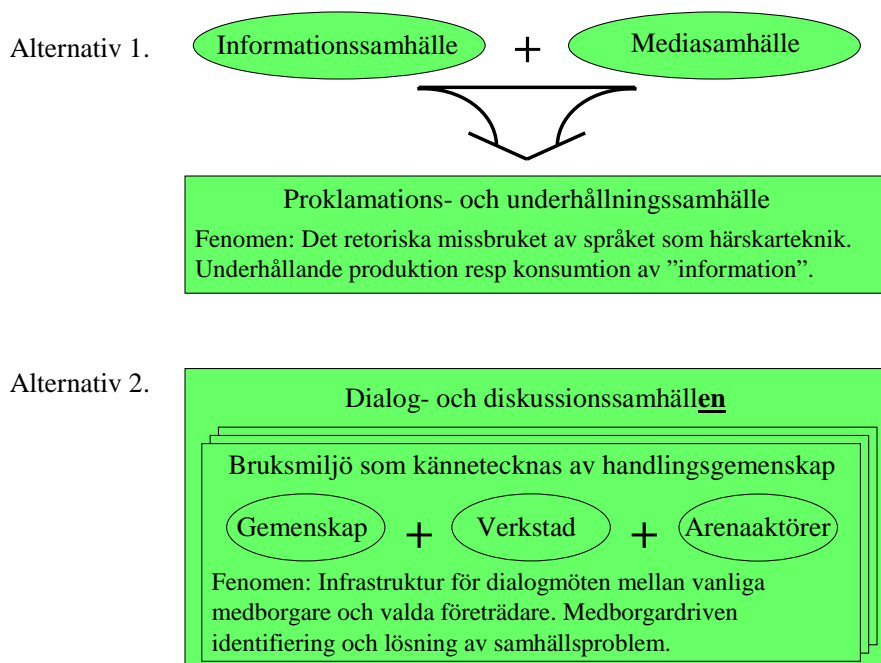
'Information' och 'att informera' är i grunden positivt värdeladdade begrepp, inte minst genom sina uppenbara kontraster till den negativa

innebörden av 'icke-information' och 'att inte informera'. Därför är det inte konstigt att inflytelserika arena- och marknadsaktörer har stött en teknik- och samhällsutveckling som gått ut på att tillgodose de behov av information, som de sociala samhällsstrukturernas interna och externa marknader alltid värdesatt så högt. Detta har inneburit att teknik, teknikutveckling, maktaktörer och samhällsmedborgare i symbios drivit utvecklingen i riktning mot ett informations- och mediasamhälle. Ett sådant samhälle riskerar emellertid att polarisera de dominerande arenaaktörerna och den stora massan medborgare i de sociala samhällsstrukturernas marknader – nämligen i roller som producenter eller givare respektive konsumenter eller mottagare av information. Dessutom förstärks den här polariseringen om informations- och mediasamhället konvergerar mot ett underhållningssamhälle. Detta innebär ett samhälle där information medieras för att stimulera och upprätthålla en samhällsform inriktad på underhållningseffekter. I ett sådant samhälle riskerar medborgarna att reduceras till förhållandevis passiva konsumenter – om än underhållna.

Mediaaktörer, maktarenans informatörer, underhållningsindustrins aktörer och marknadens vanliga samhällsmedborgare inordnas under en övergripande socioteknisk artefakt, som kan betecknas med de alternativa benämningarna informations-, media- eller det medierade underhållningssamhället. Inordningen under dessa samhällsartefakter upprätthålls av internaliserade konsument- resp. producentbeteenden och av bristen på incitament för andra relationsformer. I ett sådant samhällssystem framträder arenans superinformatörer snarare med förenklade och skönmålande beskrivningar än att initiera och upprätthålla en mångsidig dialog och diskussion kring reella sociala problem. Systemet är nämligen primärt ett informations- & mediasamhälle och inte ett dialog- & diskussionssamhälle. Att praktisera ett retoriskt missbruk av språket blir därför det ultimata beviset på, att en arenaaktör internaliserat informations- och mediasamhällets relationsformer (se även figur 1).

Den här artikeln har pekat på ett alternativ, eller i alla fall komplement, till ett sådant informations- och mediasamhälle – nämligen det

sociala entreprenörskapet. Den sociala entreprenören, verksam i funktionsområdena gemenskap, verkstad och marknad, kan engageras som en förändringsagent för att förverkliga en socioteknisk artefakt som kännetecknas av mångsidig dialog och diskussion. Detta alternativ, eller komplement, skulle på ett meso- och makroplan kunna betecknas som ett dialog- och diskussionssamhälle.

Figur 1. Alternativa samhällsformer

Egentligen är det mest relevant att tala om ett flertal olika dialog- och diskussionssamhäll_{en} inom det övergripande samhällssystemets ram, då sociala entreprenörer bör uppmuntras till att utveckla sociotekniska artefakter i olika bruksmiljöer på ett mesoplan. Det sociala entreprenörskapet kan emellertid inte täcka in en alltför omfattande social kontext och samtidigt bibehålla en upplevelse av närhet i dialogen mellan

diskutanterna. Bruksmiljön måste samtidigt vara så pass omfattande att den sociotekniska artefakten upplevs som ett icke-trivialt alternativ eller komplement.

Alternativ 2 i figur 1 svarar mot en angelägen uppgift för praktiker och forskare, nämligen engagemang och insatser för att uppnå en högre grad av samverkan mellan informationsteknologi, sociala komponenter och lärandeinsatser, så att informationsområdet orienteras i en riktning mot ökat medborgarinflytande.

Det sociala entreprenörskapet är en pedagogisk uppgift av typen socialt lärande. Teknikutbildare och utbildningsansvariga har den strategiskt viktiga uppgiften att vägleda nya tekniker till att göra insatser som sociala entreprenörer. Detta förutsätter en insikt om behovet av att utveckla sociotekniska artefakter utifrån omsorg om att bekräfta den andre och de andra som sociala individer. Att handla så att den andre och de andra får möjlighet att bli sedda och lyssnade på inom en social kontext är därför det ultimata kännetecknet på den sociala entreprenören. Detta understryker ett ansvar på många nivåer att agera föredömen för en sådan utveckling och att stimulera unga människors energi, hopp och drömmar till konkreta insatser för dialog- och diskussionsmiljöer, där omsorg om den andre är den sammanhållande komponenten. Detta innebär att samhällsaktörer på många nivåer behöver engagera sig i att förverkliga mesogemenskaper, som kännetecknas av omsorg i relationerna till den andre och de andra.

Slutorden i förra meningen understryker betydelsen av att orientera aktörer i ett socialt entreprenörskap till handlingsinsatser utifrån en samlande och inordnande normkälla. Ett sådant entreprenörskap är emellertid mycket beroende av engagerat och aktivt stöd från samhällets valda företrädare på olika nivåer för att lyckas åstadkomma socioindividuella och sociokulturella förändringar utifrån en nyanserad och mångfacetterad 'begreppsanalys' i öppna och jämlika dialog- och diskussionsforum, såväl rumsliga som IKT-medierade. Detta kan även belysas med ett citat som visar hur en framträdande svensk etikforskare, Göran Bexell, ser på

vår tids behov av etisk orientering i samhällslivets mellanmännsliga relationer.

Den i hela Europa mycket läste italienske sociologen Francesco Alberoni menar i sin bok Värden att moralen behöver den religiösa upplevelsen, en kontakt med något absolut. Den behöver relatera sig till ett medvetande, ett du, till Gud, men religionen räcker inte, menar Alberoni, lika litet som vetenskapen eller intelligensen. Det som krävs är en djupare moralisk mognad med insikt i kärleken; både förnuft och känsla krävs. Även i det svenska samhället frågas alltmer efter en bärande värdegemenskap och då ställs på nytt frågan: Vad kan de religiösa traditionerna bidra med? (Bexell 1997, 86)

I den här artikeln får emellertid citatets avslutande fråga förbli obesvarad. Syftet med artikeln har nämligen primärt varit att ge kunskapsbidrag utifrån en socialpsykologisk, social och humanistisk kunskapstradition.

Claus Persson är Filosofie doktor och universitetslektor i Informatik vid Ekonomihögskolan, Lunds universitet. Hans specialitet är social informatik, sociotekniskt entreprenörskap och innovativ systemutveckling. I fokus för detta kunskaps- och verksamhetsintresse ligger IT-system för ömsesidig nytta och mening åt individer, samhället, organisationer och företag. Denna forsknings- och ämnesinriktning har inneburit studier inom informatik, sociologi, socialpsykologi, pedagogik och humaniora. Doktorsavhandlingen Socialt entreprenörskap – informations- och kommunikationsteknologi för lokal handlingsgemenskap publicerades 2008.

Kontakt: claus.persson@ics.lu.se

Referenser

- APEL, KARL-OTTO (1990). *Etik och kommunikation*. [1973]. Göteborg: Daidalos.
- BEXELL, GÖRAN (1997). "Vilken etik har Gud?" *Gud: sju lundateologer föreläser*. Stockholm/Stehag: Symposion. 83–97.
- BUBER, MARTIN (1993). *Dialogens Väsen*. [1932]. Ludvika: Dualis.
- BUBER, MARTIN (1994). *Jag och Du*. Ludvika: Dualis.
- BUBER, MARTIN (1995). *Det Mellanmännsliga*. Ludvika: Dualis.
- BUBER, MARTIN (1997). *Distans och Relation*. [1951]. Ludvika: Dualis.
- CASTELLS, MANUEL (1998a). *Informationsåldern. Ekonomi, samhälle och kultur. Band I: Nätverkssamhällets framväxt*. Göteborg: Daidalos.
- CASTELLS, MANUEL (1998b). *Informationsåldern. Ekonomi, samhälle och kultur Band II: Identitetens makt*. Göteborg: Daidalos.
- CASTELLS, MANUEL (2000). *Informationsåldern. Ekonomi, samhälle och kultur Band III: Milleniets slut*. Göteborg: Daidalos.
- ENGESTRÖM, YRJÖ (1999). "Communication, discourse and activity". *The Communication Review*, 3:1–2, 165–185
- ENGESTRÖM, YRJÖ (2001). Expensive Learning at Work: Toward an activity theoretical reconceptualization, *Journal of Education and Work*, 14:1, 133–156

- ENGESTRÖM, YRJÖ & ANNALISA SANNINO (2011). Discursive manifestations of contradictions in organizational change efforts, A methodological framework, *Journal of Organizational change Management* 24.3: 368–387.
- FROMM, ERICH (1982). *Flykten från friheten*. [1943]. Stockholm: Natur och Kultur.
- GIDDENS, ANTHONY (1979). *Central Problems in Social Theory: Action, Structure and Contradiction in Social Analysis*. London: Macmillan.
- GIDDENS, ANTHONY (1984). *The Constitution of Society*. Cambridge: Polity.
- HABERMAS, JÜRGEN (1996). *Kommunikativt handlande: Texter om språk, rationalitet och samhälle*. Göteborg: Daidalos.
- HABERMAS, JÜRGEN (2003). *Den mänskliga naturens framtid: På väg mot en liberal eugenik?* Göteborg: Daidalos.
- HIMMELSTRAND, ULF (1982). "Teori, metod och social praktik." *Sociologisk Forskning* 19.2–3: 43–52.
- KIERKEGAARD, SÖREN (1964). *Antingen – eller*. [1843]. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- PERSSON, CLAUS (2008). *Socialt entreprenörskap – informations- och kommunikationsteknologi för lokal handlingsgemenskap*. Lund: Lund University, Dept. of Informatics. Diss.
- SARTRE, JEAN-PAUL (1970). *Existentialismen är en humanism*. [1946]. Stockholm: Bonniers.
- STRYKER, SHELDON (1992). "Symbolic Interactionism: Themes and Variations." *Social Psychology – Sociological Perspectives*. Eds Morris Rosenberg & Ralph H. Turner. Washington, D.C.: Library of Congress. 3–29.
- SÄLJÖ, ROGER (2000). *Lärande i praktiken – Ett sociokulturellt perspektiv*. Stockholm: Prisma.
- WALSHAM, GEOFF (2001). *Making a World of Difference*. Chichester: Wiley.

WENGER, ETIENNE (1997). *Communities of Practice*. New York: Cambridge UP.

WINNICOTT, DONALD W. (1993). *Den skapande impulsen*. Stockholm: Natur och Kultur.

WINNICOTT, DONALD W. (2003). *Lek och verklighet*. [1971]. Stockholm: Natur och Kultur.